

„Ne fejjel lefele!” – Térképhasználat történelemórán

Repárszky Ildikó

„Fordítsd meg azt a térképet!!!” – hangzott kétségbeesett kiáltásom sokadszorra, a sokadik történelemórán, amikor vaktérképpel is dolgoztunk (volna). Ez az élmény megerősítette elszántságomat, hogy igenis „nyüstölni kell a jónépet” térképügyben, legyen természetes segítsége és eszköze, forrása a történelem tanulásának és tanításának a **térkép** az első órától kezdve. Példáim és a csatolt óravázlat ezért (többnyire) az ókori Kelet témájához kapcsolódnak.

Induljunk ki abból, hogy a diákok iskolán kívül is találkozh(at)tak, használ(hat)tak már térképet utazásaik, kirándulásaik alkalmával vagy ha csak kerestek valamit, vagy láthattak akár a médiában is. Még azért nincs minden autóban és diákfejben sem GPS beépítve.

A térképek elsődleges feladata, hogy segítsék a tájékozódást, eligazodást a térben, valamint többféle információt is hordozhatnak. A történelmi térképeknek is az az egyik célja, hogy önmagukban eligazítsanak. Ehhez természetesen támpontokat kell keresni, így nagyon építeni kell(ene) a gyerekek földrajzi ismereteire. Biztos földrajzi tudásra van szükség: folyók, tengerek, hegységek, tavak stb. adhatják a kapaszkodót. Hogyan lehetne Mezopotámiát tanítani a Tigris, az Eufrátesz, Zagrosz-hegység, Kis-Ázsia vagy éppen a Perzsa-öböl megismertetése nélkül? Ez utóbbi ráadásul kiváló alkalom a csapdaállításra (értsd: motiválóeszköz), hiszen máshol húzódtott a partvonal az ókorban, mint napjainkban, és ez komoly politikai következményekkel járt a térség sorsát illetően (lásd az óravázlatot).

A történelmi helyeket saját korukat tükröző térképeken ábrázoljuk. Egy bizonyos korszak történelmi térképeit akkor tudjuk használni, ha az akkori földrajzi-történelmi helyneveket is megismertetjük, illetve a megnevezések változatait-változásait is megadjuk. Gyakran hallott példa a Közel-Kelet, amelyet az angolból visszafordítva egyre többször Közép-Keletnek is neveznek. Nem árt tisztázni, hogy a térség (lásd az óravázlatot) történelmi neve magyarul a Közel-Kelet, és épp az első nagyobb történelmi témánál érdemes rögzíteni, hogy egyáltalán milyen területet nevezünk így, illetve mi hogyan használjuk (beleértjük-e Egyiptomot és Perzsiát vagy nem). Vagy az ókori Keletnél maradva: ugyanarra a területre használjuk az

ókorban, illetve napjainkban Kína és Egyiptom megnevezést, de nem tehetjük ezt meg Indiával.

A történelmi térképhasználat akkor sikeres, ha a földrajzi, a történelmi és a jelen politikai terében is eligazodást ad. Tehát a történelmi helyszíneket a mai körülmények között is el kell tudni helyezni. Érdeemes folyamatosan, minden térségnél erre kitérni (lásd az óravázlat mellékletét). Hogyan? A földrajzi atlasz rendszeres használatával, hagyományos írásvetítőn vagy ahol van rá lehetőség e-táblán interaktívan, internetes feladatokkal, vaktérképek alkalmazásával, illetve léteznek olyan tankönyvek, amelyekben kombinált térképek találhatók.

A történelmi térképek azonban nem csak államokat, országhatárokat ábrázolnak, hanem **források**, információkat hordoznak, meg kell tanulni őket „olvasni”, majd a gyűjtött ismeretekből következtetéseket levonni, összehasonlításokat végezni. Tehát a térkép nemcsak bemutat egy térséget, nemcsak eligazít a térben, hanem a hozzá kapcsolódó kérdések és – lehetőség szerint – kreatív feladatok révén gondolkodtat is, újabb ötleteket is felvethet.

Ráadásul egy látványos, színes térkép (lehetőség szerint kivetítve, falitérképen, az atlaszban vagy sokszorosítva) a vizuális elemeket is szaporítja az órán, ami motiváló eszközként is használható.

MILYEN TÍPUSÚ TÉRKÉPEK KERÜLHETNEK ELŐ TÖRTÉNELEMÓRÁN?

1. A földrajzi térképek, illetve azok történelmi megfelelője: csapadék, domborzat, növényzet, állatvilág, ásványkincsek, termények.
2. „Hagyományos” történelmi helyzeteket leíró térképek: államok, határok, városok, közigazgatás, úthálózat, kereskedelmi kapcsolatok, szövetségesek.
3. Politikai események, folyamatok térképei: hadjáratok, csaták, szövetségek alakulása, emberek mozgása (vándorlás, kivándorlás, menekülés, elhurcolás stb.), területszerzés, területvesztés, területi követelések.
4. Tematikus térképek: vallási, etnikai, politikai rendszerek, kulturális emlékek, választási eredmények, gazdasági, demográfiai, szociális mutatók alapján készített térképek.

A TÉRKÉPEKHEZ KAPCSOLÓDÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK KÉSZÍTÉSÉNEK SZEMPONTJAI

Az a tapasztalatom, hogy a diákok – korosztálytól függetlenül – vagy nagyon szeretik a térképeket és imádnak szöszmötölni vele, akár újakat rajzolni, vagy finoman szólva is

idegenkednek tőle, és nehéz rávenni őket a térképhasználatra. Ezeket is szem előtt tartva úgy gondolom, érdemes kifejezetten önálló „térkép”-rajzolásos feladatokkal próbálkozni, mindenkinek a hozzáállása alapján. Akár a lakóhely, iskola környékének vagy belsejének lerajzoltatásával, poénos feladatok is készíthetők bemelegítésképpen. Például tájékozódási verseny: az osztály egyik fele készít útvonalterképet A-ból B-be, persze az osztály másik felének kell eljutni A-ból B-be (persze nem tudhatják, mi az A, illetve B). Ehhez hasonló feladatokra osztályfőnöki órák, osztálykirándulások, múzeumlátogatások a legalkalmasabbak.

Történelemórán is keresném az alkalmat, hogy olyan térképes feladatokat adjak, amelynél a diák belerajzolhat a térképbe. Útvonalakat, területszerzéseket, célokat, lehetséges konfliktusokat vagy a mai országneveket (lásd az óravázlatot). Akik emelt szintű érettségire készülnek, egyszerűbb térképvázlatokat is tudniuk kell készíteni, illetve el kell tudniuk igazodni egy, csak a folyókat jelölő vaktérképen is.

**A TÉRKÉPEKHEZ KAPCSOLÓDÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK TÍPUSAI PÉLDÁKKAL,
A TELJESSÉG IGÉNYE NÉLKÜL**

1. Információszerzés egy térképről

- Olvassák le a térképről, milyen irányban terjedtek a mezőgazdasági ismeretek! (2-es térkép)
- Milyen területekre terjedtek ki az első civilizációk? (4-es térkép)

2. Következtetések levonása földrajzi környezetből, térképen ábrázolt folyamatokból

- Miért voltak kedvező helyen a föníciai városok? Milyen irányban terjeszkedhettek?
- A Perzsa Birodalom milyen irányokban tervezhetett hódításokat?

3. Magyarázatok egy térkép segítségével

- Mi magyarázhatja, hogy Mezopotámia súlypontja északra helyeződött a Kr. e. 10. századra?

4. Feltételezések megfogalmazása

- Mire szolgálhatott a perzsa úthálózat, illetve a királyi út?

5. Rajzolásos feladatok

- Megadott forrás alapján rajzolja be X. Y. útját, hadjáratát!
- Milyen területeken kell áthaladnia Z-nek, hogy eljusson A-ba?
- Mely területeket akarta megszerezni B állam?

6. Több térkép összehasonlítása

- Mi lett Egyiptom közel-keleti területeinek a sorsa?
- Föníciai városok miért nem terjeszkedtek a Balkán irányában vagy a görög szigetvilágban?
- Miben mások a hellén világ földrajzi feltételei, mint az ókori-keleti civilizációké?
- Gyűjtse össze a Perzsa Birodalom „összetartó erőit” a térképről!

7. Viták térképek alapján

- Mely mai államok területét érintette az antik civilizáció? Vitassák meg: ma mennyire érződik a közös örökség?
- Szervezzenek vitát: az egyik tábor hozzon érveket a Római Birodalom felosztása mellett, a másik tábor gyűjtsön ellenérveket!

8. Kutatómunka

- Keresse meg a térképen a Királyok Völgyét! Nézzon utána, mire használták!
- Nézzon utána, kik voltak a térképen is jelölt filiszteusok? Mi őrzi még ma is a nevüket?

– Keresse meg a térképen a Helléshpontoszt! Mit rejthet ez a név?

ÉRTÉKELÉS, SZÁMONKÉRÉS

Minden dolgozatban, ahol a téma engedi, készítenék térképes feladatokat. S ha módom lenne rá, a diákok tájékozódási képességének fejlődését sem veszíteném szem elől.

Budapest, 2009. május

Óravázlat

Óravázlat szerzője: Repárszky Ildikó

Téma (óra, foglalkozás címe)	Térbeli tájékozódás az ókori Közel-Keleten és a „termékeny félhold” kialakulása
Iskolatípus	☒ Középiskola
Évfolyam (vagy korosztály)	9.
Nagyobb egység, témakör (fejezet, epocha, projekt címe)	Az ókori Kelet
Csoport nagysága	☒ Osztály
Időtartam (perc)	45
Célok (összefüggések, képességek, attitűdök)	Bevezetni a kilencedikes diákokat a térképhasználat középiskolás rejtelmeibe. Megismertetni a térbeli eligazodás módjait, eszközeit a Közel-Kelet történelmi-földrajzi helyeinek bemutatásán keresztül. Többfajta térkép összehasonlítása, következtetések levonása. A térképhasználat gyakorlatának kialakítása a történelemtanulás során.
Foglalkozás típusa	☒ Tanórai
Munkaformák	☒ Frontális ☒ Csoportmunka ☒ Önálló munka
Eszközök	Falitérkép, számítógép,projektor, nyomtatott-sokszorosított térképek
Előkészületek	Térképek sokszorosítása

Tevékenység			
Idő (perc)	Tartalom	Tanulói tevékenységek	Eszközök
5	<p>A térség (Közel-Kelet= Közép-Kelet) megnevezése, határok megjelölése olyan térképen, ami tágran mutatja a térséget. Falitérkép segítségével: mi segíti az eligazodást a térben, milyen támpontok lehetnek? Általánosan és a térségre koncentrálva: folyók, hegységek, tengerek, sivatagok.</p> <p>Az 1. térkép (A Közel-Kelet domborzata és mai határai) kivetítése és kiosztása a tanulóknak (lehetőség szerint színesben, de az is működőképes, ha csak a kivetített színes)</p>	<p>Jegyzetelés füzetbe, illetve a kiosztott 1. térképen (amit ragasszanak be a füzetbe) a megnevezett földrajzi nevek követése: Földközi-tenger, Fekete-tenger, Nílus, Eufrátesz, Tigris, Jordán, Perzsa-öböl, Zagrosz-hegység, Libanon-hegység, Szírsivatag, Arab-félsziget stb.</p>	<p>Füzet, falitérkép, projektor, számítógép, sokszorosított térképek (1-es térkép)</p>
5	<p>A továbbiakban használt területek megnevezése, megmutatása a kivetített térképen: Mezopotámia, Egyiptom (Alsó- és Felső-Egyiptom), Fönícia, Kis-Ázsia, esetleg Kánaán</p>	<p>A történelmi tájegységek bejelölése az 1. térképen, egyéni munka.</p>	<p>Ua.</p>
3+3+5	<p>Miért fontos mai térképen is elhelyezni a térséget? A Perzsa-öböl határai máshol húzódtak az ókorban, mint napjainkban. Vajon mi lehet ennek az oka, illetve, hogyan befolyásolhatta a térség sorsát? (Kicsit előreszaladva, de szó eshet a szikesedésről, a hatalmi centrumok áthelyeződéséről is.) Az 1. térképen a mai politikai határok is látszanak, azonosítsák az egyes országokat földrajzi atlaszuk segítségével.</p>	<p>Jegyzetelés füzetben.</p> <p>Csoportmunkában: földrajzi atlasz segítségével, az 1. térképen jelölt mai határok alapján az országok azonosítása. Minden csoport kap egy történelmi térséget (pl. Mezopotámia), megjelöli és megnevezi az odartozó mai országokat. Minden csoport a kivetített térképen is megmutatja, míg a többiek a sajátjukon jelölik az országneveket.</p>	<p>Ua.</p>

Tevékenység			
Idő (perc)	Tartalom	Tanulói tevékenységek	Eszközök
10	<p>Az 1. térkép alapján: hol indulhatott meg az élelemtermelés legelőször? Hipotézisek megfogalmazása: valószínű válasz, hogy az áradmányos síkságokon. A kérdés megválaszolása maradjon függőben. Az osztály kétféle feladatot kap, a diákok több csoportban dolgoznak. Kétféle irányból közelítik a témát. Az osztály egyik fele térképen (2/a) kap választ, a hipotézisek és a termékeny félhold közötti eltérések magyarázatot keresi. A másik fele térképekből (2/b és 3.) von le következtetéseket.</p>	<p>A csoportok fele a 2/a térképet (Legkorábbi földművelő közösségek, vagyis a termékeny félhold) kapja, és használhatja a történelmi atlaszát is. Feladatuk, hogy találjanak okokat, illetve jöjjenek rá, hogy milyen információkra lenne szükségük ahhoz, hogy megtalálják a választ, ezért jó, ha lapozgatják az atlaszt. Mit jelent a termékeny félhold, miért kapta ezt a nevet? A többiek kapják a 2/b térképet (vadjuhok és -kecskék, ill. a vadárpa, -búza elterjedése) és a 3. térképet (a csapadék eloszlása a térségben). Feladat, hogy következtetéseket vonjanak le, magyarázzák meg mit jelent az esőhatár kifejezés.</p>	<p>Kiosztva a 2/a és a 2/b és 3. térképek a megfelelő csoportoknak.</p>
12	<p>Csoportmunka megbeszélése: először az első feladatot kapott csoportok számolnak be: remélhetően épp azt fejtegetik, hogy olyan adatokra (milyen a növényzet, állatvilág, mekkora a csapadék) lenne szükségük, amit a másik fél osztály kapott. A másik fél megadja a magyarázatot, hogy miért voltak kedvezőek a feltételek az élelemtermelés elindulásához a „termékeny félholdon”. Tanári összegzés (a 2. térkép segítségével) és újabb kérdésselvetés: miért nem az</p>	<p>A csoportok a kivetített térképek előtt mondják el, mire jutottak, a többiek jegyzetelnek. Remélhetően a csoportok véleménye összhangba kerül és közösen értelmezhető a „termékeny félhold” fogalma.</p>	<p>Kivetítve a 2/a, 2/b és a 3. térkép.</p> <p>Kivetítve a 2. térkép.</p>

Tevékenység			
Idő (perc)	Tartalom	Tanulói tevékenységek	Eszközök
	<p>áradmányos síkságokon kezdődött a termelés, miközben ott biztosan termékenyebb volt a talaj? Milyen ismeretekre volt szüksége a termelő embernek? Milyen közösség képes ezeket az ismereteket összehangolni? A válaszhoz bevethető a 4. térkép (Az első civilizációk, IV–III. évezred). A civilizáció fogalmának körüljárása után tisztázható, hogy csatornák, gátak, vízemelők építéséhez, működtetéséhez bonyolultabb, szervezettebb közösség (állam) szükséges.</p>		4. térkép kivetítve.
2	<p>Házi feladat a 4. térkép alapján és a történelmi atlasz segítségével: milyen közös vonások fedezhetők fel az első civilizációk között, milyen területeken jöttek létre, milyen szervezettségűek lehettek ezek a civilizációk?</p>	A feladat leírása.	Történelmi atlasz.
Értékelés módja	Ezeket a térképeket, hasonló feladatokkal dolgozatban is számon kérhetjük.		
Megjegyzések, javaslatok	Az eredeti 2-es térképet házilag, kézzel szedtem szét két térképre (2/a, 2/b).		
Felhasznált irodalom	A csatolt térképek a Műszaki Kiadó: <i>Élő történelem a 9. évfolyam számára</i> című tankönyvébe készültek. A Kiadó engedélyezte a térképek felhasználását.		